

ENERJİ YATIRIMLARININ PLANLANMASINDA KÜMÜLATİF ETKİ SORUNU VE İHTİYAT İLKESİ

Av. Hande atay

1- Enerji Projelerinde Acil İhtiyaç: Kümülatif Etki Değerlendirmesi

“Ekonomi sözcüğü Türk Dil Kurumu sözlüğünde şu şekilde ifade edilmektedir: **“İnsanların yaşayabilmek için üretme, ürettiklerini bölüşme biçimlerinin ve bu faaliyetlerden doğan ilişkilerin bütünü”**. Ekonomi her şeyden önce Anayasal anlamda çalışmayla ilgili bir kavramdır.

Ekonomi, bu doğrultuda çalışma hakkı kapsamında bir faaliyettir. Sosyal ve ekonomik haklar arasında sayılan çalışma hakkı, kimsenin yaşama hakkını ihlal edecek biçimde kullanılamaz. Zaten ekonomik bir faaliyette, sözcüğün sözlük anlamıyla, öncelikli olarak, **“insanların yaşayabilmek için üretmesine ilişkin ilişkilerin bütünüdür.”** Bu nedenle bir çalışmanın, yaşayabilmek için üretme faaliyeti olup olmadığını değerlendirmek gerekir. Ekonomik faaliyet, yaşayabilmek için üretme eylemidir. Yaşayabilmek için üretme faaliyeti, kendi varlık zemini olan “yaşama” faaliyetini ortadan kaldıracak bir edime dönüştüğü anda ekonomik bir faaliyet olmaktan çıkar.

Kimse ölmek için üretmez. Yaşamak için üretir. Yaşamak için üretebilmek için de yaşam kaynaklarının sürekliliğinin sağlanması gerekir. Üretimin girdisi olan kaynaklar ortadan kaldırılırsa üretim faaliyeti de gerçekleştirilemez. Üretim için gerekli koşullar, insan gücü, doğa gücü, üretim araçları ve bu konuda gerekli bir birikmiş sermayedir (sermeye de özü itibarıyla birikmiş-yoğunlaşmış emektir). Bunların örgütlenmesi ile üretim gerçekleşir. Üretimin devamı için de bu girdilerin sürekliliğinin sağlanması lazımdır. Bir ülkenin, bir toplumun yaşaması için insanın ve doğanın sürekli olarak kendini var edeceği koşullara sahip olması gerekir. Bu nedenle ekonomik faaliyetler öncesinde bir faaliyetin, doğa ve insan üzerindeki olası etkileri değerlendirilir. Bu şekilde ekonomik faaliyetin sürekliliğini ölçmek mümkün hale gelir. Bir yıl içinde çok verim almak için, bir kiraz bahçesine, kiraz ağaçlarının isteyeceğinden çok sularsanız, çok gübre verirsiniz ilk yıl yüksek verim alabilirsiniz. Ama zamanla bu ağaçları kurutursunuz. Bu nedenle ekonomik faaliyet için kullanılacak teknik, planlama, hedef ve bütünlüklü bir gelecek öngörüsü ekonomik faaliyetin ömrünü belirler. Aynı zamanda insanlar yaşamlarını devam ettirdikleri sürece, üretimlerini denetleyerek, bir yıl sonra, ya da on yıl sonra ne olacağını öngörerek üretimde bulunurlar. Yani insanlar, ne oldum demezler ne olacağım derler. Çünkü insanın ekonomik faaliyeti bir kez yapıp bitmez. Kuşaklar boyu devam eder. İşletmeler, insanlar, devletler biter. Ama insanın üretim faaliyeti insan var oldukça devam edecektir.

Bu nedenle de ekonominin örgütlenme biçimi önemlidir. Bu bağlamda, hangi ekonomik model olursa olsun bir planlamaya yaslanır. Yaşama istenci içinde olan insanların önünü görmesi gerekir. Bu durumda bir faaliyetin ekonomik olup olmadığına karar verilir. Tek başına bir işletmeden elde edilecek ürünle ölçülmez bir işin ekonomik olup olmadığı, tüm

Üretim sürecindeki etkileriyle birlikte değerlendirilir. Bir işletmenin olası etkilerinin neler olduğu ortaya konulmadan, bu konuda önlemlerin neler olacağı belirlenmeden isteyen istediği yere istediği işletmeyi kuramaz.

Bir işletmenin ekonomisi dışında, başka ekonomiler de vardır. Köyün bir ekonomisi vardır. Kentin vardır. Bu ekonomiler arasında bütünlüklü bir ilişki vardır. Bu nedenle tek başına bir işletmenin faaliyeti esas alınarak, bir faaliyetin ekonominin ihtiyaçı olduğuna karar verilmesi, ekonomik bir değerlendirme olmadığı gibi hukuki bir değerlendirme de sayılamaz. Böylesine kararların verildiği düzene de hukuk düzeni denemez.

Su gibi önemli ve yaşamsal bir kaynağın korunmasının ekonomik önemi gözetilmeden, tek taraflı olarak enerji ya da maden faaliyetinin öneminden bahsetmek, köylüler taş içsin demektir. Köylülerin ekonomisi gözetilmeden, faaliyet analizi yapmak mümkün değildir. Tamam, şükrü Erbaş vaktiyle yazmıştı bir şiirinde “köylüleri niçin öldürmeliyiz” diye, köylüleri sevmek zorunda değilsiniz, köylüler de sizi sevmek zorunda değil. Köy yaşamının-ekonomisinin zorunlu bir takım ihtiyaçları vardır. Nasıl büyük şirketlerin ekonomisi için, her daim kar hırsı, düşük ücret, daha fazla kaynak sömürüsü ekonomik bir zorunluluksa, köylüler için de ekmek, hava ve su ekonomik bir zorunluluktur. Bir köyde insanlar maden ocağında çalıştıklarında karınları doymaz, kazandıkları parayla içecekleri suyu ve ağız tadıyla yiyebilecekleri bir ortam olduğunda, başlarını göğe kaldırdıklarında daha az tasa edecek şeyleri olduğunda insanlar yaşarlar. İnsanlar para ile doymazlar. Bir iktisadi yaşam insanlara iç sağlarken aynı zamanda bu iç sonucunda elde ettikleri gelire yaşamlarını idame ettirebileceği çevresel koşulları da sağlamalıdır. Bu nedenle ekonomik faaliyet para kazanmak demek değildir.

Ekonomi sözcüğü köken olarak da Aristo'nun belirttiği gibi, “OİKOS” sözcüğünden gelir. Ekoloji Sözcüğü ile aynı etimolojik kökenden beslenirler. Oikos bir anlamıyla yaşanılan yer (ekolojinin kökeni olarak) demektir bir anlamıyla da ev ekonomisi (ekonominin kökeni olarak) demektir. İnsanlar, geçimlerini sağlamak ve daha iyi yaşamak için çalışırlar. Bunun için hayat gayesi edinirler. İyi yaşama olanağı sağlamayan bir faaliyet ekonomik bir faaliyet değildir. Sonucunda birileri para kazanıyor olabilir. Ama bu sonuç, o iktisadi faaliyetin ekonomik olduğu anlamına gelmez.

Bir yaşam kou, hayat bürokratı, siyaset uzmanı çıkıp, hayır bizim tespit ettiğimiz faaliyetler ekonomimizin çıkarınadır, ekonomimizin büyümesi için para gerekmektedir. Bu nedenle de ekonomimiz için bu faaliyetler yürütülmelidir ama evre ve insan sağlığına olumsuz etkileri olduğunda idareciler önlemlerini alsınlar dediğinde, yine aynı soruyla karşı karşıya kalırız. **Ekonomik olan şey ne? Bu soruyu her daim sormalıyız. Ekonomik olduğu iddia edilen faaliyetler kümesi toplum tarafından belirlenmediğinde ve ekolojik ilkeler umursanmadığında kararlar topluma rağmen alınır.** nc köprü faaliyeti önemli görülürken, insanların su kaynaklarının korunması gelişme olarak değerlendirilmez. Çünkü, egemen kapitalist iktisadi yaklaşıma göre “ekonomi”, salt büyümeye yönelik faaliyetin

yürütülmesi olarak değerlendirmektedir. Ama kendinden menkul bir büyüme, ekonomik bir iktisadi faaliyet demek değildir.

Ekonomi, kendi içinde pek çok ekonomiyi barındıran insanların doğayla birlikte yaşamlarını üretme faaliyetidir. Bu nedenle bu faaliyet ekonomik bir zorunluk olarak görülüyorsa, bu zorunluluğun aynı zamanda diğer ekonomik faaliyetleri ortadan kaldırmayacak, yani insanların yaşama faaliyetlerini engellemeyecek biçimde örgütlenmesi gerekir. Bir işin, yatırımın, işletmenin çıkarı ile ekonominin çıkarı bir ve aynı şey değildir. Bir işletme, kendinin kar elde etmesinden fazlasını düşünmek zorunda değildir. Ama ticari işletme olmayan ekonomiler de vardır. Bu ekonomiler de kendilerini büyütme, kendilerini idame etmek zorundadır. Bu da ekonomik bir zorunluluktur. Bu zorunlukları görmezden gelerek, iktisadi işletmenin çıkarını ülke çıkarı olarak saymak, ekonomik bir değerlendirme değildir. Bir faaliyetten elde edilecek gelire, bu faaliyetin yürütülmesi sonrasında ortaya çıkacak zarar arasındaki farkı gözetiyorsa bir idare, ortaya çıkacak ekolojik ve toplumsal faydanın ne olduğunu bilebilir. İşte bunun bilinebilir kılınmasında önemli bir yargı kararı verildi. Yıllardır ÇED süreçleri dışına çıkartılan onlarca projede bu tartışmaları yapmak ve “bu yatırımlar zorunludur ve ekonomiktir” fetvalarına karşı politik ve hukuki bir mevzi kurma sıkıntısı yaşadık.

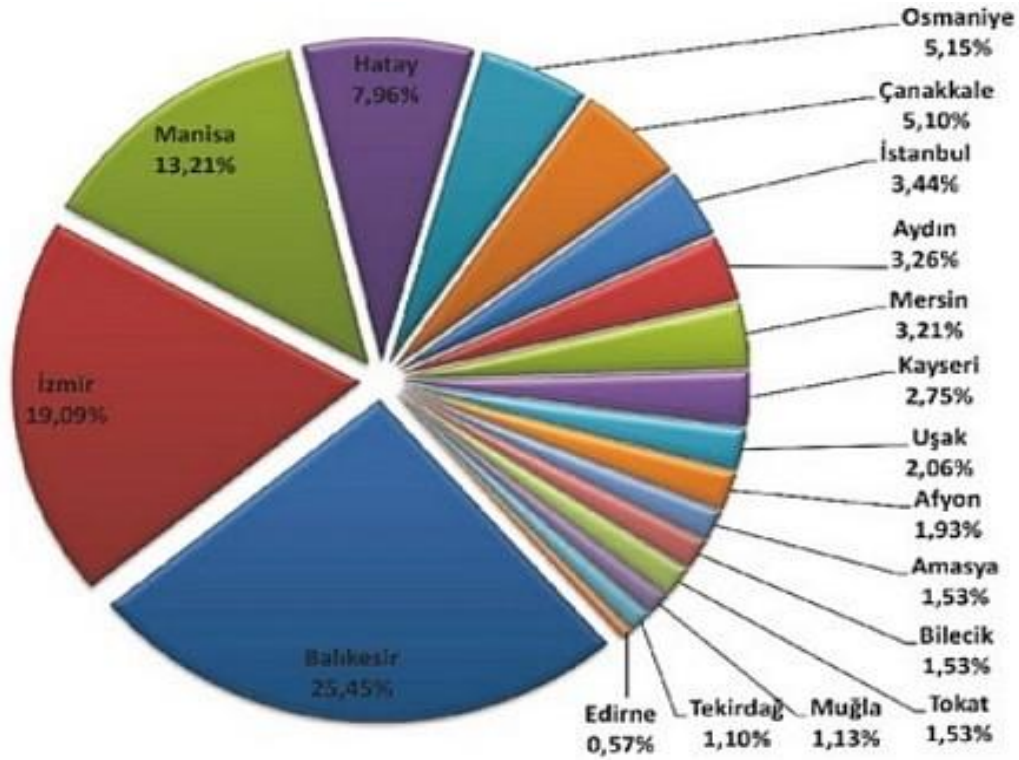
Ve nihayet Danıştay 14. Dairesi kararında iktisadi gelişme sadece ekonomik büyüme değildir aynı zamanda kültür varlıklarının ve doğal kaynakların korunmasıdır, dedi. Bu nedenle, bir faaliyetin ekonomik olup olmadığına yönelik değerlendirme, sadece elde edilecek gelirin düzeyi veya yatırımın büyüklüğü ile ölçülemez. Artık yargı yerleri, doğanın geleceğini düşünmeden “bu faaliyet ekonomik bir zorunluluktur” kararı veremez. Kendi için bir ekonomi olamaz. Bu anlamda Danıştay kararını şöyle anlamalıyız: **Ekonomik olan ekolojik olmak zorundadır.**”

Nitekim enerji projelerinde yararına işlem yapılan taraf, “devlet ve kamu tüzel kişisi” değil, bir özel hukuk tüzel kişisidir, yapılacak olan da ticari bir işletmedir. Ancak bir işin, yatırımın, işletmenin çıkarı ile kamunun çıkarı bir ve aynı şey değildir. Bir işletme, kendinin kâr elde etmesinden fazlasını düşünmek zorunda değildir. İdare ise bir faaliyetten elde edilecek gelire, bu faaliyetin yürütülmesi sonrasında ortaya çıkacak zarar arasındaki farkı gözetebildiği müddetçe ortaya çıkacak ekolojik ve toplumsal faydanın ne olduğunu bilebilecektir. Danıştay 14. Dairesi'nin 2011/13522 e. Ve 2013/4 k. Sayılı kararında da açıkça belirtildiği üzere **“iktisadî gelişme sadece ekonomik büyüme değildir aynı zamanda kültür varlıklarının ve doğal kaynakların korunmasıdır.”** Bu nedenle, bir faaliyetin ekonomik olup olmadığına yönelik değerlendirme, sadece elde edilecek gelirin düzeyi veya yatırımın büyüklüğü ile ölçülemez. Bu anlamda ekonomik olan artık ekolojik de olmak zorundadır.

Örneğin son yıllarda Ege Bölgesi rüzgar potansiyelini kullanmak iddiası ile bölgelerin potansiyelinin kaldıramayacağı sayıda rüzgar santrali projeleri gündeme gelmekte ve bu projeler hakkında ciddi ve kapsamlı bir çed değerlendirmesi yapılmaksızın, onay ve izinler verilmekte, bu süreçler halkın bilgiye erişim ve itiraz hakkı dikkate alınmaksızın tamamlanmaktadır.

12.06.2014 tarihindeki bir röportajda Türkiye Rüzgar Enerjisi Birliği (TÜREB) başkanı Mustafa Serdar Ataseven'in verdiği bilgilere göre, "5.776 mw'lık lisanslanmış res projesi söz konusu. İnşaa halindeki 980 mw civarında. İşletmedeki res'lerin yüzde 41'e yakını ege bölgesi'nde, yüzde 36'ya yakını da marmara bölgesinde bulunuyor."¹

Grafikte de görüleceği üzere, Türkiye Rüzgar Enerjisi Birliği (TÜREB) 2013 raporuna göre, türkiye'de şu anda 2619 megawatt kurulu güç bulunmakta olup, bunun yüzde 40'ı ege bölgesi'nde yer almaktadır. Bu sıralama içerisinde iller bazında balıkesir'den sonra izmir 500 megawatt gücüyle ikinci sıradayken, inşa halinde ve lisans alan rüzgar santrallerinde ise yaklaşık 900 megawatt gücüyle en büyük pay izmir'de bulunmaktadır.

Bölgelerde bu yoğunlukta ve yaygın res inşasına, türbinlerin kapladığı alanların yanısıra, enterkonekte sisteme bağlantıları, yan yollar, türbinlerin trafo merkezine bağlanması için kurulan yer altı şebeke tesisleri, türbinler arası açılacak yollar, geçici inşaat alanları gibi unsurlar da eklendiğinde doğal yaşam hızla yok olmaktadır. Bu durum ayrıca, dağlık, engebeli coğrafi yapısı nedeniyle tarım ve mera alanlarının kısıtlı olduğu bölgelerde yöre halkının iki temel geçim kaynağı olan keçi yetiştiriciliği ve zeytinciliğe büyük zarar vermekte ve yöre halkının varlığını sürdürmesini tehdit altına almaktadır. Toz ve gürültü kirliliğinin insan, kara keçi ve yaban hayatı üzerinde olumsuz etkileri de RES'lerin yaygın görüldüğü bölgelerde ciddi boyutlara ulaşmıştır.

Örneğin Çeşme yarımadasında çed gerekli değildir kararı verilmiş olan 13 adet res projesi bulunmaktadır. Hemen yanındaki Urla yarımadası'nda bu sayı 9'dur. Karaburun yarımadasında da durum farklı değildir. Toplam yüzölçümü 415 km² olan Karaburun yarımadasında RES'lerin proje alanı 252 km²'lik bir alanı kapsamakta olup bu haliyle

¹ "Rüzgâr Enerjisi Mevzuat Bekliyor", http://www.ekoayrinti.com/news_detail.php?id=150786, 12.06.2014

res'lerin yarımada yüzölçümünün % 61'ini kapsadığı görülmektedir. Daha da vahimi süreç içerisinde her bir projenin kapasite arttırımına giderek türbin sayılarını arttırması kuvvetle muhtemeldir.

Öte yandan bu “temiz türbin” boyları mw kapasitesiyle doğru orantılı olarak 1980'den itibaren artmaya devam etmekte, artık günümüzde katedral boyutlarıyla eşdeğer bir biçimde zikredilmekte, endüstriyel bir nitelik kazanmaktadır. İdarelerin ÇED sürecine ilişkin bu rutin tutumu devam ettiği müddetçe İzmir'de kafamızı çevirip adımımızı attığımız her ova, dağ, orman, sit alanı, köy ve hatta mahalle sayısız türbinlerle çevrelenecek ve izmir plansız ve kontrolsüz bir enerji üretim merkezinden ibaret kılınacaktır. Bu anlamda idarenin kümülatif etki değerlendirmesi yapması bir aciliyet olarak güncelliğini korumaktadır.

Aliağa'da da durum farklı değildir. Türkiye'nin batısında, Ege denizi kıyısında yer alan Aliağa Yarımadası, ölümcül çevre riskleri oluşturan petrol bazlı üretim tesisleri, limanlar, gemi sökümü tesisleri, ark ocaklı demir çelik fabrikaları, hurda depoları, gübre fabrikaları ve termik santrallerle çevrilidir. Bu tesisler büyük ölçüde 3000 yıllık kültür mirası KYME Antik Kenti üzerinde yer almaktadır. İzmir'in hava kirliliğinin büyük bir oranı Aliağa'dan kaynaklanıyor olmasına rağmen, Aliağa sayısız sanayi tesisleriyle gözden çıkarılmış bölge muamelesi görmeye devam etmektedir.

Aliağa ilçesi özellikle son 10 yılda Türkiye'nin en önemli stratejik enerji üretim, depolama ve dağıtım üssü haline gelmiştir. 1990'lı yıllarda başlayan enerji yatırımları, 2000'lerin başından günümüze hızla sürmektedir. Aliağa'da; 1530 MW'lık ENKA Doğalgaz çevrim santrali, [Aliağa Organize Sanayi Bölgesi](#)nde kurulan 105 MW'lık Çakmak-tepe doğalgaz çevrim santrali (34,5 MW'lık bölümü hizmete girmiş, santralin 2. etap bölümü devam etmektedir), [PETKİM](#) ve [HABAŞ](#)'ın kendilerine ait çevrim santralleri bulunmaktadır. [Egegaz](#) sıvılaştırılmış doğalgaz (LNG) terminali de Aliağa'da kuruludur. ENKA doğalgaz çevrim santrali, Egegaz doğalgaz depolama terminaline sadece 5 km uzaklıktadır.

Aliağa'da kömür yakıtlı termik santralle elektrik üretiminin sağlanacağı projelere ilişkin olarak, çevreye uyumlu olup olmadığının belirlenmesi için bir ön çalışma yapılmasına dahi ihtiyaç bulunmamaktadır. Çünkü aynı bölgede kurulacak bir termik santralin olumsuz etkilerinin olacağı yıllar önce Danıştay 10. Daire 1990/2278 E ve 1992/1672 K sayılı kararı ,Danıştay 6.Daire 1999/1498 E. 2000/6482 K. sayılı kararı, Danıştay İ.D.D.G.K. 1989/422 E. sayılı kararları ile sabittir.

Danıştay kararının dayanağını oluşturan 13.12.1991 tarihli raporda özetle; “...kirli hava içerisindeki kükürt dioksit, azot oksitleri, foto oksidanlar, flor, klor, hidrokarbonlar ve toz halindeki ağır metallerin bir kısımlarının ağaçlar ve öteki bitkiler üzerinde birikerek yağışlarla asitlere dönüştüğü, bir kısmının da havada yağış ve sisi etkisiyle asitli yağmurlar halinde bitkiler üzerine ulaştığı, (...) topraktaki besin maddelerinin bitkilere ulaşmadığı ve topraktaki ağır metallerin görülmesi suretiyle kök zehirlenmelerine sebebiyet verdiği (...)Aliağa Körfezinden 10 km. uzaklıktaki yerlerin de kirliliğin etkisi altında kaldığı (...)hava kirliliğinin en önemli kriteri olan kükürt dioksit ve askodoks partikül miktarı bakımından hava kalitesinin korunması yönetmeliğinde belirtilen satandart değerlerin civarında olduğu ve bazı

anlarda bu değerleri geçtiği, özellikle kimya endüstrisinin ise atık sular yanında havayı kirleteceğinin kesin olduğu (...)yeraltı sularında organik artıkların kirliliğin standart değerlerinin üzerinde olduğu (...)mevcut kirlilik durumunun doğal bitki örtüsü ve tarımsal ürünler üzerinde olumsuz etkiler yaptığı ...” denilmektedir.

Başka bir bilirkişi raporunda da Aliağa’daki kirliliğin İzmir’in hava kalitesini nasıl etkilediği incelenmiştir. Stuttgart Üniversitesi Araştırma-İnceleme Tekniği ve Buhar Tekniği Enstitüsü, Dokuz Eylül niversitesi evre Mühendisliği Bölümü ile Ege Üniversitesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü’nün işbirliği ile hazırlanan 1999 tarihli İzmir’de Hava Kalitesi Raporu’nda “...Kentin kuzey kesimindeki emisyonların büyük bir miktarı İzmir Büyükşehir Belediyesi sınırları dışından taşındığı için, kent dışındaki bu kaynakların emisyonların azaltılmasına yönelik tüm imkanlar araştırılmalıdır. Örneğin, **Aliağa’da emisyonların azaltılması doğrultusunda önlemler alınmalıdır.** (...) İzmir Kentinin hava kalitesine bölgesel ve yerel rüzgarların da büyük etkisi vardır. Özellikle **yaz aylarında kuzey-batıdan esen hakim rüzgar vasıtasıyla, kente Aliağa’dan taşınan emisyonlar hava kalitesini daha da kötüleştirmektedir...**” vurgusu yapılmaktadır.

Bu raporlara göre 22-23 yıl öncesinde evre kirlenmesi tehlikeli boyuta ulaşmış olan Aliağa ve yöresinde, bu süre için iyileşme olmadığı gibi, kirletici tesislerin sayısı her geçen gün artmıştır.

Ancak buna rağmen 5216 Sayılı Büyükşehir Belediye Yasası’nın yürürlüğe girdiği 23.07.2004 tarihinden itibaren **Aliağa ve Foça İlçe sınırları içinde toplam 27 tane 1. Sınıf Gayrisihhi Müesseseye Açılma Ruhsatı, 3 tane 1. Sınıf Gayri Sıhhi Müesseseye de Deneme İzni verilmiştir. Bunların dışında ruhsatsız çalışan gayri sıhhi müesseselerin varlığı da bilinmektedir.**

zet olarak, bu gün itibariyle mevcut kirlilik, zaten Aliağa ile birlikte tüm bölgenin doğal bitki örtüsünü, tarım alanlarını olumsuz etkilemekte, evre sağlığı ve canlı yaşamı için büyük risk oluşturmaktadır. Bunun üstüne faaliyete geçen **Termik Santraller, yalnızca Aliağa için değil, İzmir Kenti ve Kuzey Ege kıyıları ve hatta bölgenin tamamı için büyük çevresel felaketler yaratacaktır.**

evre ve şehircilik Bakanlığı tarafından ocak 2009 tarihinde projelerin çevresel değerlendirilmesine yönelik olarak hazırlanarak yayımlanan evresel Etki Değerlendirmesi El Kitabı’nda, kümülatif etkilerin bir projenin etkilerinin mevcut veya planlanan diğer projelerin etkileriyle biraraya gelmesinden kaynaklandığı, her projenin kendi başına bazı birincil ve ikincil etkilere neden olduğu, kümülatif etkilerin aynı yörede ya da bölgede yer alan iki veya daha fazla projenin doğrudan ve dolaylı etkilerinin toplamı olduğu belirtilmiştir.

Söz konusu el kitabı’nda bu konuyla ilgili bir örneğe de yer virilmiş, bir otoyol projesinin belirli bir bölgedeki orman örtüsünün %7’sinin kaybına yol açabileceği, aynı bölgede inşa edilen bir enerji nakil hattının buna ek olarak bir %3’lk orman kaybına daha neden olabileceği, böylece, o alandaki orman örtüsü kaybının kümülatif (toplam) olarak %10’a ulaşacağı vurgulanarak kümülatif etkilerinin gözönüne alınmasının, her bir proje başına

gerçekleşen orman kaybının önemli görünmeyebileceği, ancak toplamdaki kaybın, bir başka deyişle kümülatif etkinin son derece önemli olabileceği vurgulanmıştır.

Ayrıca ÇED sürecine tabi bir projenin hazırlanması aşamasında projenin çevreye olası etkileri değerlendirilirken etki türleri arasında sayılan kümülatif etkinin de değerlendirileceği hususuna hazırlanacak çed raporunda projenin tanıtımı ve çevreye etkileri bölümünde yer verilmesi gerektiği kurala bağlanmıştır. Nitekim bu husus ÇED yönetmeliği ÇED genel formatı bölüm III: Projenin İnşaat Ve İşletme Aşamasında Çevresel Etkileri Ve Alınacak Önlemler başlığı altında “Projenin; a) çevreyi etkileyebilecek olası sorunların belirlenmesi, kirleticilerin miktarı, alıcı ortamla etkileşimi, kümülatif etkilerin belirlenmesi” olarak da açıkça belirtilmiştir.

Danıştay İDDK 21.01.2013 gün ve 2011/3289 sayılı kararında da, **“Adana, Mersin ve Hatay’da çok sayıda elektrik üretim santrali kurulduğu ve kurulacağı, bu durumun çevreye yönelik ciddi olumsuz etkilerinin olduğu ve anayasa ve yasa hükümleri birlikte değerlendirildiğinde, bu santrallerin kurulmasına izin veren idari işlemlerin yargısal denetiminde, salt idarelerin açıklamasıyla sınırlı kalınması halinde, yeterli yargısal denetimin yapılamayacağı, santrallerin çevreye yönelik olumsuz etkileri konusundaki endişelerin giderilemeyeceği sonucuna varıldığı, projeye ilgili kümülatif etki çalışmasının çşb ile davalı idareden istenilerek ve bu konularla ilgili gerekirse bilirkişi incelemesi de yaptırıldıktan sonra, inceleme ve değerlendirme yapılmak suretiyle bir karar verilmesinin gerektiğinin belirtildiği görülmekte olup; bir veya birden fazla civar ili de kapsayacak şekilde, bir başka ifade ile, her bir projenin müstakil etkisinin diğeri ile toplam etki yaratabileceği bölge ya da havzayı kapsayacak şekilde, çevreye olası etkileri öngörülen ya da bu etkilerin kaçınılmaz olduğu projelerde, kümülatif etki çalışmasının yapılması gerekliliği”** vurgulanmıştır. Kümülatif etki değerlendirmesi danıştay içtihatlarınca da pek çok kararda ortaya konulmaktadır.

Yine hatırlatmak gerekir ki; yeni yeni kirli olarak adledilen hidroelektrik enerji santralleri (HES) de Türkiye’ye “yenilenebilir enerji” olarak sunulurken devlet tarafından teşvik edilmiş ancak süreç şirketlerin kâr hırsları ve bu hırsların devlet’çe desteklenmesine dönüşünce dönemin orman ve su işleri bakanı veysel eroğlu bile **“HES’ler konusunda hata yaptık”** itirafında bulunmuştur.

Nitekim DSİ’ye yapılan bir bilgi edinme başvurusu verilerine göre; türkiye’de 69 ilde toplam 478 hidroelektrik santral mevcut olup, 61 ilde 534 hes daha yapılması planlanmaktadır ve bu planlananların gerçekleşmesi durumunda hes sayısı 71 ilde 1012’ye yükselecektir. Bu anlamda tek bir derenin üzerine bitişik şekilde yapılan 5-8 adet hes’in ya da tüm havzayı çepeçevre saran birden fazla termik santralin yarattığı ekolojik tahribat kadar, üç yarımadanın üzerine, doğal sit alanlarına, ormanlara, meralara, köylerin ve mahallelerin metrelerce yakınına yapılacak olan onlarca projenin, planlamadan ve sürdürülebilirlikten uzak yenilenebilir enerji kaynağı olarak savunulması ve sunulması da mümkün değildir. Bu sebeple yenilenebilir enerji kaynaklarında da kümülatif etki değerlendirmesinin yanısıra öncelikle sürdürülebilirliğin tartışılması ve denetlenmesi gerekmektedir.

Öte yandan Çevre ve Şehircilik Bakanlığı web sitesinde yer alan verilere göre de ilk ÇED Yönetmeliği’nin yayınlandığı 1993’ten 2012 yılı sonuna kadar verilen ÇED raporları

istatistiklerine bakıldığında durumun vehameti ortaya çıkmaktadır. Öyle ki bahsi geçen yıllar içerisinde yapılan 42.994 çed başvurusundan 39.649'u için ÇED gerekli değildir kararı verilmiştir (Bkz. 1993-2012 ÇED ÇŞB istatistikleri).

Somut verilerden de anlaşıldığı üzere idarece matbu hale gelmiş ifadelerin yer alıp almadığı, şekli olarak bir proje tanıtım dosyasında yer alması gereken hususların mevcut olup olmadığı yönünde yapılan tamamen şekle ilişkin proje tanıtım dosyası incelemesi sonucunda verilen çed gerekli değildir kararına ilişkin, yapılan dar ve kalıpsal inceleme nedeniyle hiçbir hususun ayrıntılı olarak irdelenmediği bir idari süreç işletilmektedir.

2- Enerji Projelerinde Acil Önlem: İhtiyat İlkesi

Çevre sorunlarına çözümün disiplinlerarası işbirliğine ihtiyaç duymasıyla paralel olarak çevre hukuku da süreç içerisinde kendine özgü bazı ilkeler geliştirmiştir. Bu temel ilkeler; önleme ilkesi, işbirliği ve eşgüdüm ilkesi, entegrasyon ilkesi, kirleten öder ilkesi, katılım ilkesi ve ihtiyat ilkesidir. Bu ilkelerden önleme ilkesi başta gelip diğer bütün ilkeler bu ilkeyi gerçekleştirmeye yöneliktir. Nitekim önleyicilik, faaliyetlerin en başında gündeme gelecek kanunlar, kural düzenlemeler önleme ilkesi doğrultusunda yapılacak; fabrika açılışı, termik santralin faaliyete geçmesi gibi bireysel işlemlere ilişkin kararlarda da önleme ilkesi dikkate alınacaktır. İhtiyat ilkesi ise, önleme ilkesinin en gelişmiş şekli olarak, çevre korumada uygulamakta olan çevresel zarar ölçütlerini ve diğer bazı önlemleri belirlemede, hukuksal ve bilimsel belirsizliklerin olması durumunda bile çevreye gelebilecek olumsuz etkilerin önlenmesi amacını gütmektedir.

1980'lerden beri çevre hukukunda gidericiliğin değil önleyicilik ilkesinin asıl olduğu tartışmasız bir şekilde kabul edilmektedir. Bu bağlamda ihtiyat ilkesinde bahsi geçen "bilimsel belirsizlik", prof. Dr. Nükhet turgut'un açıkça ifade ettiği üzere **"belirsizliğin, bilinebilir bir olasılığı gösteren risk kavramından ayrı olan ve bilinmeyen bir olasılık olgusunun simgelediği gerçek bilinemezlik oluşudur. (...) Risk değerlendirmesinin beklenenleri sağlayamaması karşısında bilimsel belirsizlik konusunda gerçek çözüm yolu olarak ihtiyat ilkesi geliştirilmiştir. Bunun hareket noktası, söz konusu olgunun varlığının kabul edildiği durumlarda, çevreyi korumak konusunda gerekli önlemleri almanın zorunlu olduğunun kabul edilmesidir. Önleyici önlemler yalnızca bilimin gerekli bulguları sağladığı durumlarda değil sağlamadığı durumlarda da alınacaktır."** Bir başka deyişle bilimsel açıdan belirgin sonuçların elde edilmesini beklemektense potansiyel zararın oluşmaması için çok geç olmadan tedbirli hareket edilecektir.

Ülkemizde özellikle yenilenebilir enerji kaynaklarını teşvik amacıyla özel koruma statüsü olan bölgeler dahil kanunlar esnek tutulmuş, teknolojinin yeni olması nedeniyle yönetmelikler çevre ve halk sağlığını gözetebilecek titizlikte ve yeterlikte düzenlenmemiştir.

Yenilenebilir enerji kaynakları mevzuatı gelişim süreci hala tamamlanmamış olup, res ve ges projeleri muafiyetler ve izin kolaylıklarıyla şirketlerin fiilî kontrolüne bırakılmıştır. Mevzuattaki eksikliklerin giderilebilmesi ise ancak pratikte yaşanan sorunlara cevaz vermeyecek tedbirlerin alınmasıyla mümkün olacaktır.

Ülkemizdeki enerji projeleri, söz konusu hukukî boşluklardan yararlanarak dünya'daki pratiklerin aksine yerleşim yerlerinin çok yakınına, ormanların içlerine, doğal sit alanlarına, tarım arazilerine, meralara ve zeytinliklere yapılmaktadır. Yerleşim yerlerine bu kadar yakın mesafede kurulan res'lerin yaratacağı türbin sendromuna ilişkin ciddi hiçbir çalışma

da yapılmamaktadır. Res'lerin çevre ve insan sağlığına zararlarına ilişkin somut bilimsel çalışmalarsa gelişmeye devam etmektedir.

Santral oluşumlarına yakın mesafelerde kentsel yerleşim ile tarımsal faaliyet, meralar, bahçeler ve yoğun bağ evleri bulunmaktadır. Kurulması planlanan yeni nesil rüzgar türbini (1.5-3.0 mw) santrallerinin, 50 yıl lisans süresi ile istimlak edilecek hazine ve özel mülkiyetler üzerinde tesis edileceği ve ileriki yıllarda ek sürelerin kullanılıp kullanılmayacağına bilinmemesi ve lisans sahalarına yeni teknolojik gelişmeler ile ek yatırımların yapılıp yapılmayacağı da belirsizdir.

Dünyadaki belli tıp ve araştırma otoritelerinin desteklediği, *dr. Nina pierpont, tıp-bilim doktoru (md, phd)- "rts"- rüzgâr türbini sendromu: doğal bir deney raporu kapsamında, büyük endüstriyel rüzgâr türbin kanatların rezonansının sebep olduğu "rüzgâr türbini sendromu"*nun, çevrede yaşayanlarda belirgin olumsuz sağlık sorunlarının oluştuğu belirlenmiştir. Bu raporda, yeni nesil türbinlerin yaşam alanlarından, ova gibi düz alanlarda en az 2 km, tepelik alanlarda en az 3.2 km mesafelerde tesis edilmesi gerektiği önerilmektedir.

Yine aynı raporda 1-5 – 3.00 mgw kapasiteli türbinlerin yakınında yaşayan insanlarda rüzgar türbin sendromu kapsamında uyku bozukluğu, baş ağrısı, kulak çınlaması, kulakta basınç, sersemlik hissi, baş dönmesi (dengesini kaybetme ve vücudun ya da çevrenin kendi etrafında dönme duygusu), bulantı, bulanık görme, kalp çarpıntısı, asabiyet, konsantrasyon ve hafıza problemleri, hareket duyarlılığıyla ilişkili panik nöbetleri, uyanırken veya uykuluyken ortaya çıkan titreme gibi semptomların görüldüğü tespit edilmiştir.

Tm bağlantı noktalarıyla birlikte doğal sit ve orman alanlarından geçerek orta gerilim nakil hattından kaynaklanan orman yangını gibi riskler de varlığını korumaktadır. Elektrik iletim tesislerinin elektromanyetik alanlar oluşturduğu da bilinen bir gerçektir.

Ancak hâlâ yerleşim yerlerine bu kadar yakın mesafede kurulması planlanan "1.5 - 3.0 mgw" yeni nesil türbinlerin etkileşimleri henüz yönetmeliklerde yer almamaktadır. Bu sebeple rüzgâr ve güneş enerji santrallerine ilişkin mevzuat eksikliklerinin ve belirsizliklerin doğa ve yöre halkı üzerinde yaratacağı riskler konusunda ihtiyat ilkesi uyarınca gerekli önlemleri alması gereken yegâne kurum idaredir.

Önemle belirtmek gerekir ki ihtiyatlılık ilkesi politik içerik taşır ve kamu yetkililerinin ihtiyatlılık ilkesine dayanarak alacakları kararlar, bilimsel uzmanlığa değil politik değerlendirmeye dayanır.

Rio bildirgesi 15. İlkesi de bu hususa dikkat çekmekte "çevreyi korumak için ihtiyat ilkesi devletler tarafından kapasitelerine göre geniş ölçüde uygulanmalıdır" demektedir. Birleşmiş milletler biyoçeşitlilik sözleşmesi'nin ek bir protokolü olarak hazırlanan ve kabul edilen cartagena biyogüvenlik protokolü, 1992 rio deklarasyonu'nun 15. İlkesinde yer alan "ihtiyatlılık ilkesi"ni hayata geçirmektedir. Türkiye Cartagena Biyogüvenlik Protokolü'nü 2000 yılında imzalamış ve 2003'de onaylamıştır. Anayasa m. 90 uyarınca Protokol'de yer alan ihtiyatlılık ilkesi bir iç hukuk kuralı hâline gelmiş bulunmaktadır.

Yenilenebilir enerji kaynakları mevzuatındaki esnek ve eksik hükümler sebebiyle özel koruma statüsü olan pek çok doğa varlığı özellikle RES projelerinin plansızlığı ve pervasızlığı karşısında tehlike altındadır. Bu sebeple ilgili mevzuat gelişene kadar res'ler

söz konusu olduğunda idare, cartagena biyogüvenlik protokolü ile iç hukuk metni haline getirdiği ihtiyatlılık (ön tedbirlilik) ilkesini işletmelidir. İlgili şirketin bu yatırımla ilgili zararın ortaya çıkmayacağını ispat etmesini sağlayacak bir yönetim anlayışı izlemelidir. Eğer ki bu konuda doğacak zararın giderilmesi ile ilgili idare iç hukukta kabul ettiği bu ilkeyi işletemeyecek ise, sadece enerji koridoru olmak pahasına hukuk devleti ilkelerinden ve kabul ettiği sözleşmelerden feraget edecek demektir. Bu da devletin temel varlık sebebi olan, yurttaşların hukuki güvenliklerini sağlama sorumluluğunu yerine getirememesi sonucunu doğuracaktır. Bu nedenle dava konusu edilen işlem ile ilgili ihtiyatlılık ilkesinin gereği olarak, ortaya çıkacak zararların ve risklerin neler olacağı ve bu konuda ne tür tedbirler alınacağı belirlenmeden bu belirlenimler plan notlarına, kentleşme ilkeleri açısından değerlendirilerek ortaya konulmadığı sürece bu tür ÇED gerekli değildir kararları hukuka aykırı olacaktır.